

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України
«Про внесення змін до статті 21 Закону України «Про споживче
кредитування» щодо неустойки»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

Статтею 21 Закону України «Про споживче кредитування» визначено максимально допустимий розмір пені, але не визначено максимально допустимий розмір штрафу. Тобто йдеться про наявність прогалини щодо законодавчого регулювання питань неустойки у споживчому кредитуванні.

Так відповідно до статті 21 Закону України «Про споживче кредитування» у договорах про споживчий кредит пеня за невиконання зобов'язання щодо повернення кредиту та процентів за ним не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня, та не може бути більшою за 15 відсотків суми простроченого платежу. Але необхідно законодавчо визначити також і максимально допустимий розмір штрафу для випадків, коли згідно із договором про споживчий кредит неустойкою є штраф (а не пеня). При цьому цей розмір, очевидно, має корелюватись із розміром облікової ставки НБУ та із максимально допустим розміром пені (оскільки пеня також є неустойкою). Законопроектом пропонується підхід, щоб визначений законом максимально допустимий розмір штрафу відповідав максимально допустимому розміру пені за один календарний місяць (варто звернути увагу, що статтею 21 Закону України «Про споживче кредитування» застосування одночасно і штрафу, і пені за одне й те саме порушення споживачем зобов'язання за договором про споживчий кредит заборонено).

Крім того, з метою запобігання можливим зловживанням з боку кредитодавців доцільно уточнити, що:

штраф може обчислюватися виключно у відсотках від суми простроченого грошового зобов'язання, а повторне нарахування штрафу за подальше прострочення цього ж грошового зобов'язання забороняється;

застосування штрафу, який не є неустойкою, забороняється;

застосування пені, яка не є неустойкою, забороняється;

збільшення суми кредиту на суму простроченого грошового зобов'язання (простроченого зобов'язання зі сплати процентів за користування кредитом, зі сплати неустойки тощо) забороняється.

Це дозволить попередити, наприклад, такі можливі зловживання: повторні нарахування штрафу-неустойки на один і той самий прострочений платіж; нарахування надто великих розмірів штрафів; нарахування на один і той самий прострочений платіж не тільки штрафу-неустойки, а також додатково ще якогось «іншого» штрафу, який за своїм змістом теж є неустойкою, але суто формально у договорі має якесь інше найменування (як-то «претензійний» штраф чи інше маніпулятивне найменування); нарахування процентів на проценти та/або процентів на неустойку (шляхом формального збільшення суми кредиту на суму прострочених процентів або/та неустойки).

Також неможливо погодитись із надто великим вищезгаданим максимальним розміром пені, що зараз передбачений статтею 21 Закону України «Про споживче кредитування» (подвійна облікова ставка Національного банку України). Цей максимальний розмір, цілком очевидно, потребує зниження. Так нещодавно (на підставі Закону України від 9 січня 2025 року № 4196-ІХ) у статті 549 Цивільного кодексу України з'явилося положення про те, що «Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити на користь кредитора пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня. Договором може бути визначено менший розмір пені.». З цього вбачається, що пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ представлено зараз у Цивільному кодексі України як певне узагальнене правило для звичайних випадків. Однак випадки споживчого кредитування мають дуже специфічну суб'єктну складову: споживач (позичальник) є більш слабкою стороною у відносинах споживчого кредитування (участь у договорі споживача як слабкої сторони, яка підлягає особливому правовому захисту у відповідних правовідносинах, зважає дію принципу рівності учасників цивільно-правових відносин та свободи договору; умови договору споживчого кредиту, його укладання та виконання повинні підпорядковуватися таким засадам, згідно з якими особа споживача вважається слабкою стороною у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності; виконання державою конституційно-правового обов'язку щодо захисту прав споживачів вимагає від неї спеціального законодавчого врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням дії зазначених принципів у відносинах споживчого кредитування). З огляду на такий специфічний суб'єктний склад, на принципи соціальної держави і верховенства права (справедливість, в тому числі соціальна справедливість, пропорційність (домірність), розумність і логічність закону, обов'язок держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України тощо), а також на загальні засади цивільного законодавства (справедливість, добросовісність, розумність), розмір пені у відносинах споживчого кредитування, вочевидь, має бути значно меншим, ніж узагальнене правило для звичайних випадків про подвійний розмір облікової ставки НБУ. В цьому контексті доцільно зауважити й про те, що відповідно до статті 1048 «Проценти за договором позики» Цивільного кодексу України якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається саме на рівні облікової ставки Національного банку України. Іншими словами, за узагальненим правилом сплата всього лише одинарного розміру облікової ставки НБУ цілком спроможна в повній мірі покрити обов'язок позичальника зі сплати процентів за договором позики. Це додатково свідчить про те, що одинарна облікова ставка НБУ сама по собі є достатньо вагомою сумою, оскільки її сплата у відносинах позики за узагальненим правилом може повністю забезпечити

виконання грошового обов'язку зі сплати процентів. Варто зауважити, що у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 22 грудня 2015 року №70/186 (якою затверджено переглянуті Керівні принципи ООН для захисту інтересів споживачів) зазначено, зокрема, про те, що споживачі повинні бути захищені від таких контрактних зловживань як надмірно не вигідні для споживачів умови кредитування продавцями; що державам-членам слід заохочувати відповідальну поведінку постачальників фінансових послуг, в тому числі відповідальне кредитування, а також реалізацію фінансових продуктів, що задовольняють потреби споживачів і відповідають їхнім фінансовим можливостям.

Тому законопроектом пропонується знизити максимально допустимий розмір пені у споживчому кредитуванні принаймні до розміру облікової ставки НБУ, що, з огляду на наведені факти і доводи, є достатньо великим максимальним розміром.

У мотивувальній частині рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013 зазначено про те, що Конституційний Суд України виходить з того, що вимога про нарахування та сплату неустойки за договором споживчого кредиту, яка є явно завищеною, не відповідає передбаченим у пункті 6 статті 3, частині третій статті 509 та частинах першій, другій статті 627 Цивільного кодексу України засадам справедливості, добросовісності, розумності як складовим елементами загального конституційного принципу верховенства права. Наявність у кредитора можливості стягувати із споживача надмірні грошові суми як неустойку спотворює її дійсне правове призначення, оскільки із засобу розумного стимулювання боржника виконувати основне грошове зобов'язання неустойка перетворюється на несправедливо непомірний тягар для споживача та джерело отримання невинуватих додаткових прибутків кредитором. Конституційний Суд України дійшов висновку, що умови договору споживчого кредиту, його укладання та виконання повинні підпорядковуватися таким засадам, згідно з якими особа споживача вважається слабкою стороною у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності. Виконання державою конституційно-правового обов'язку щодо захисту прав споживачів вимагає від неї спеціального законодавчого врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням дії зазначених принципів у відносинах споживчого кредитування, зокрема щодо встановлення справедливого розміру неустойки за прострочення виконання грошових зобов'язань позичальниками - фізичними особами.

Отже, в цілому необхідність прийняття законопроекту обумовлюється потребою належним чином унормувати окремі аспекти законодавчого захисту позичальників від надмірно не вигідних умов кредитування. Що, в свою чергу, також позитивно вплине на можливості позичальників (споживачів) своєчасно виконувати свої грошові зобов'язання перед кредитодавцями за договорами про споживчий кредит (оскільки норми законопроекту захищатимуть

споживачів від можливих надмірних нарахувань) та сприятиме утвердженню добросовісної конкуренції між кредитодавцями на ринку споживчого кредитування (оскільки законопроект, усуваючи окремі прогалини, знижує ризики можливих зловживань з боку недобросовісних кредитодавців).

2. Мета та завдання законопроекту

Законопроект покликаний посилити захист позичальників (споживачів) від встановлення у договорах про споживчий кредит надмірно невігідних умов.

Для цього пропонується забезпечити належну законодавчу визначеність з окремих питань, що стосуються неустойки, та належну законодавчу визначеність з питання недопущення збільшення суми кредиту за наслідками прострочення сплати процентів або/та неустойки.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Законопроектом пропонується внести такі зміни до статті 21 Закону України «Про споживче кредитування» з тим, щоб забезпечити належну законодавчу визначеність з окремих питань, що стосуються неустойки:

визначити максимально допустимий розмір штрафу у споживчому кредитуванні, усунувши законодавчу прогалину з цього питання;

встановити, що штраф може обчислюватися виключно у відсотках від суми простроченого грошового зобов'язання, а повторне нарахування штрафу за подальше прострочення цього ж грошового зобов'язання забороняється;

встановити, що застосування штрафу, який не є неустойкою, забороняється;

зменшити існуючий максимально допустимий розмір пені, встановивши її максимальний розмір на рівні облікової ставки НБУ;

встановити, що застосування пені, яка не є неустойкою, забороняється.

Крім того, пропонується встановити, що збільшення суми кредиту на суму простроченого грошового зобов'язання (простроченого зобов'язання зі сплати процентів за користування кредитом, зі сплати неустойки тощо) забороняється, щоб додатково захистити споживачів від таких можливих зловживань як нарахування процентів на проценти та/або процентів на неустойку під виглядом нарахування процентів на кредит.

4. Стан нормативно-правової бази у відповідній сфері правового регулювання

Порушене питання регулюється Конституцією України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про споживче кредитування», Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 22 грудня 2015 року №70/186 «Захист інтересів споживачів» (якою затверджено переглянуті Керівні принципи ООН для захисту інтересів споживачів) тощо.

У згаданій Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 22 грудня 2015 року №70/186 зазначено, зокрема, про те, що споживачі повинні бути захищені від таких контрактних зловживань як надмірно не вигідні для споживачів умови кредитування продавцями; що державам-членам слід заохочувати відповідальну поведінку постачальників фінансових послуг, в тому числі відповідальне кредитування, а також реалізацію фінансових продуктів, що задовольняють потреби споживачів і відповідають їхнім фінансовим можливостям.

Статтею 42 Конституції України передбачено, що держава захищає права споживачів. Відповідно до частини другої статті 627 Цивільного кодексу України у договорах за участю фізичної особи - споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів. Частиною третьою статті 1054 Цивільного кодексу України передбачено, що особливості регулювання відносин за договором про надання споживчого кредиту встановлені законом.

Реалізація положень законопроекту в разі його прийняття не потребуватиме внесення інших змін до законодавчих актів України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація положень законопроекту не впливатиме на показники державного бюджету та місцевих бюджетів.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту дозволить у відносинах споживчого кредитування: посилити законодавчий захист позичальників (які є слабкою стороною у таких відносинах) від встановлення у договорах про споживчий кредит надмірно не вигідних для позичальників умов кредитування; усунути законодавчі прогалини з деяких питань, що стосуються неустойки; зменшити ризики невиконання або несвоєчасного виконання грошових зобов'язань позичальниками; сприяти утвердженню добросовісної конкуренції між кредиторами на ринку споживчого кредитування; посилити кореляцію Закону України «Про споживче кредитування» із принципами соціальної держави, верховенства права, загальними засадами цивільного законодавства.

Народний депутат України

А.П.Бурміч

